

F1/2009 - První filatelisté aneb hezké tapety a pevný lep

„Sběratelé jsou šťastní lidé,” řekl kdysi Johann Wolfgang Goethe. Tato čtyři slůvka, nesčetněkrát citovaná, se stala jakousi provždy platnou výmluvou a vysvětlivkou všech, kteří nějaké té sběratelské vášni upsali duši. Jenže Goethe neměl zrovna na mysli filatelisty, neboť ti se mohli zařadit mezi sběratele až po 6. květnu 1840, kdy se zrodila poštovní známka.

Mezi těmi, kdo se opájeli filatelií, byli i Karel Marx, Bedřich Engels, Maxim Gorkij a také například ruský fyziolog Ivan Pavlov, který pokládal sbírání poštovních známek za školu vůle a jednu z výtečných forem aktivního odpočinku s blahodárným vlivem na celkový zdravotní stav. Také někdejší americký ministr pošt Arthur E. Summerfield výstižně vyjádřil své pocity: *„Poštovní známky jsou malé věci, ale jejich význam je veliký. Kdo miluje známky, má rád život a člověka. Poštovní známky vyprávějí dějiny lépe než slova. Jsou posly dobré vůle a dorozumění mezi národy celého světa.”*

Prvním sběratelem poštovních známek se mohl stát kdokoli, ale samozřejmě až po vzniku první známky. V této souvislosti se nejčastěji uvádí jméno Johna Clara, jehož zajímavý inzerát uveřejnily v září 1841 londýnské Times:

„Hledám poštovní známky! Mladý muž, jenž by si rád vytapetoval ložnici orazítkovanými známkami, shromáždil díky svým přátelům už více než 16 000 kusů. Jelikož však tento počet nepostačuje, prosí soucitné osoby, aby zásilkou známek přispěly k uskutečnění jeho myšlenky a zaslaly je na adresu John Clar, Londýn, Basewater Road 24.”

Na světě byly tehdy pouze tři barevné varianty jedné jediné známky s portrétem královny Viktorie. „Soucitných osob”, které poskytly výstřednímu mladíkovi úhrnem dalších 66 000 známek černých i červenohnědých jednopennyových a modrých dvou-pencových (většinou stříhaných), muselo být hodně.

První filatelista dosáhl svého cíle a stěny jeho ložnice se staly prvním filatelistickým muzeem a zároveň prvním nástěnným albem. Zda je tehdy někdo vůbec obdivoval, není známo.

Domek na Basewater Road č. 24 zdědili po letech manželé Edgar a Elisabeth Brownovi a také oni se rozhodli osvěžit stinné místnosti novými tapetami. Přišli dva zkušení řemeslníci a začali strhávat — jako u polepené plakátovací plochy — staříčké tapety. Vrstvu po vrstvě. Zcela vespod objevili osmdesát tisíc maličkých profilů královny Viktorie.

Manželé Brownovi nevěděli, jak naložit s nečekaným nálezem, a tak se šli poradit k filatelistické firmě King & Co., která vyslala na místo činu své poradce. Hned nazítří se přeměnila někdejší ložnice Johna Clara v archeologické naleziště a restaurátorskou dílnu. Centimetr po centimetru odstraňovali odborníci papírové poklady, a nepočítáme-li 5206 zcela poškozených exemplářů zachránili na ploše 34 metrů čtverečních 77 393 bezvadných prvních známek světa v celkové hodnotě 147 840 liber šterlinků. Za tuto částku by si bývali mohli manželé Brownovi dát postavit luxusní zámek nebo hrad a potapetovat i cimbuří, ale zachovali vděčnou věrnost omšelé jednopatrové vilce na Basewater Road číslo 24.

Odkaz prvního filatelisty světa Johna Clara je poučný i instruktivní. Každíčká poštovní známka stojí za povšimnutí a za úschovu; všechny v sobě skrývají cosi tajuplného. Většina z nich má nějakou hodnotu, byť třeba jen miniaturního grafického listu či sentimentální vzpomínky; každého filatelistu láká naznámkách něco jiného.

To opravdové a takřkajíc masové sbírání poštovních známek se lavinovitě rozšířilo až začátkem šedesátých let devatenáctého století. Zprvu to byli školáci a studenti, pak i jejich učitelé a otcové.

Kde je sbírka a snaha po kompletizaci, tam je nezbytným prostředníkem oboustranné spokojenosti výměna. Ty mně — já tobě. Kus za kus, deset známek za deset známek. Teprve později vstupuje do směnného obchodu činitel větší a menší vzácnosti. Znamky vlastního státu byly triviální samozřejmostí, známky cizí pak desetkrát žádanější.

Že ten či onen exemplář je zachovalejší nebo kvalitnější, bylo irelevantní. Hlavním a jediným cílem bylo získat známku, již by bylo možno zařadit do předtištěných políček v albu. V té době sbírali filatelisté „celý svět”, neboť veškerých známek všech kontinentů bylo sotva dva, tisíce.

Stále ještě přetrvávaly snahy, pro něž má naše filatelistická současnost jen jedinou charakteristiku — barbarství. Ještě v sedmdesátých letech minulého století dámy chystající se na maškarní ples polepovaly své masky poštovními známkami, jimž dnes říkáme klasické.

Darmo připomínat, kolik vzácných exemplářů bylo zničeno ctěním zásady, že známka musí být do alba

přilepena co nejpevněji — kličem, arabskou gumou nebo dokonce pečetním voskem. A další barbarství (posuzováno očima dneška) spočívalo v tom, že první filatelisté neznali a neuznávali krásu a vzácnost celistvosti — známky z dopisů odlepovali či odstříhávali. Také mnohé celiny nám neodkázali celé, nýbrž známky z nich oddělovali a dextrinem si je vlepovali do svých prvních alb.

V některých zemích platilo bohudík nařízení, že obchodní firmy musí uschovávat svou korespondenci nejméně třicet let, a tak většina zachovaných celistvostí, tedy především dopisů, pochází právě z těchto a podobných (např. církevních a šlechtických) archivů.

Kolik známek na světě vyšlo od první černé jednopennyovky a modré dvoupencovky až podnes, nespočítá ani kybernetický počítač. Pouze hrubým odhadem můžeme stanovit, že v letech 1840 — 1873 jich bylo už, nebo spíše teprve, asi 3000 a k roku 1880 zhruba 5000.

První filatelisté ukládali známky do krabic od doutníků nebo je lepili do školních sešitů, později i do alb, která se objevila ve Francii kolem roku 1860. V Německu tehdy působil podnikavý Gustav Bauschke, jenž vytušil, že dosavadní hravá záliba se co nevidět stane i pro jeho vydavatelství výnosným artiklem. Měl smysl pro hru, a tak přesmyčkou písmen svého jména Bauschke vytvořil pseudonym Schaubek, jenž je dodnes synonymem kvality a nápaditosti vydávaných známkových alb, která mají už více než stoletou tradici.

Každý filatelista vlastní spoustu známek, celin a celistvostí. Ty vzácné jsou pýchou jeho sbírky, ty podřadnější nebo duplicitní má v zásobníku pro strýčka Příhodu a je ochoten je výhodně vyměnit za exempláře, které mu chybějí. Nezbytné pracovní pomůcky — lupa, pinzeta a zoubkoměr samozřejmě doplňuje katalog, který poskytuje informace o všech známkách určitého sběratelského zaměření, o jejich variantách a pochopitelně i o jejich ceně. Katalog je zkrátka nepostradatelný průvodce, rádce a inspirátor, bez něhož nelze vstoupit do říše filatelie.

Dnešní katalogy, jako například švýcarský Zumstein, německý Michel nebo Lipsia, francouzský Yvert, mají tisícistránkové rozsahy. Ten první v pořadí, a tedy nejstarší, měl pouze 12 stránek, na něž se pohodlně vešly všechny známky celého světa. Vydal jej 17. září 1861 ve Štrasburku Oscar Berger-Levrault, který spolupracoval i na druhém katalogu Francouze Alfreda Potiqueta, což byl už 43stránkový soupis zahrnující 1122 známek a 132 celin.

Sbírat v roce 1861 známky celého světa nebylo tedy utopií. Filatelista, který by si dnes vytkl podobný cíl, by velmi rychle pochopil, že je to nereálný sen.

Šedesátá léta minulého století byla jistě obdobím filatelistické idyly, i když už tehdy bylo zřejmé, že jen málokomu se podaří doplnit sbírku například o modrého nebo červeného mauritia. A už tenkrát se ti nejnáruživější filatelisté nehodlali spokojit pouhým chronologickým řazením poštovních známek, nýbrž začali třídit a rozlišovat jejich četné odchylky.

Opravdový sběratel známky nejen shromažďoval, ale také studoval. Koníček byl osedlán takřkajíc s vědeckým zřetelem a pohledem.

V roce 1867 vydal už citovaný Berger-Levrault další vynikající systematický katalog všech dosavadních poštovních známek (*Catalogue méthodique et descriptif de tous les timbres-poste connus*), v němž uvedl podrobnosti o datech vydání, tiskových technikách, barevných odstínech, druzích papíru, průsvitkách a zoubkování. Vzniklo dílo pionýrské a zásadní, které stanovilo směr a program všem pozdějším filatelistickým specialistům.